

ארגון רבני צהר
היהדות של כולנו

צהר לאתיקה

לעני איילה בתיה קרסל ד"ר

רחוב המלאכה 9

לוד 71520

טל. 0523286269

פקס. 08-9152280

office@tzohar.org.il

www.tzohar.org.il

הגבלת ייצוא נשק למדינות וגופים שביצעו הפרות חמורות של זכויות אדם

1. הצגת הנושא

בשנים האחרונות הולכת וגוברת המודעות לסכנות הכרוכות בייצוא נשק למדינות שעשויות להשתמש בו בצורה רעה וכך, למשל, בשנת 2014 אימצה העצרת הכללית של האו"ם אמנה להסדרת הסחר בנשק. אמנה זו אוסרת ייצוא נשק כאשר יש חשש שישמש לרצח עם או לפשעים נגד האנושות, והיא תובעת מהמדינות המייצאות אותו לשקול את הסיכון שהנשק ישמש לאלימות נגד קבוצות מוגדרות באוכלוסייה או נגד נשים וילדים.¹

ההתלבטויות בסוגיה זו רלבנטיות במיוחד עבור מדינת ישראל, המהווה אחת מעשר יצואניות הנשק הגדולות ביותר בעולם – כאשר מכירת הנשק נעשית על ידי המדינה או על ידי סוחר נשק פרטיים. על פי נתוני האו"ם ומשרד החוץ האמריקאי, מכרה מדינת ישראל בעבר נשק למדינות בעת שניהלו מלחמות לא חוקיות וביצעו פשעים נגד אזרחים.² כיום, מוסדר נושא זה בחוק הפיקוח על הייצוא הביטחוני, שאוסר על מכירה למדינות שהוטל עליהם אמברגו נשק מטעם האו"ם בלבד, ומסמיך את הרשות האחראית על הנפקת רישיון המכירה להתחשב בשיקולים הנוגעים למשתמש בנשק. עם זאת, יש הטוענים כי גם כיום, מדינת ישראל וסוחר נשק ישראליים פרטיים מוכרים נשק למדינות המפרות זכויות אדם.³

חשוב להקדים כי מדובר בנושא שרב בו הנסתר על הגלוי – בין בתחום העובדתי, בין בתחום האלטרנטיבות ובין בתחום ההצדקות המוסריות השונות. נייר עמדה זה נכתב אפוא כקריאת כיוון כללית והתאמתו למציאות נתונה מחייבת שקלול פרטי מידע הדורשים סיווג בטחוני מתאים.⁴

2. הדילמה האתית

מבחינה אתית עקרונית, ייצוא נשק למשטרים אכזריים או לארגונים דומים שאינם מדינתיים, אסור. ההצדקות לאפשר זאת נובעות משיקולים אתיים שאינם מצדיקים את הייצוא כשלעצמו, אלא את הנסיבות שייצוא זה מתקיים בהן.

מבין הנימוקים המצדיקים את ייצוא הנשק מודגשים בעיקר שלושה נושאים:

א. לצורך קיומה של מדינת ישראל נדרשת תעשיית נשק עצמאית, חזקה ומתקדמת. תעשייה כזו אינה יכולה להתקיים ללא ייצוא משמעותי. לביסוסה הכלכלי של תעשייה זו נדרש אפוא 'נתח שוק' נרחב ואין די במכירה למדינות דמוקרטיות בלבד. על המדינה ליהנות אפוא גם מ'נתח השוק' של מדינות בעלות משטר רודני כדי להבטיח את קיומה הכלכלי של תעשיית הנשק שלה, וכפועל יוצא – את ביטחונה.

¹ לניתוח (בעברית) של האמנה ראה לירון ליבמן, 'אמנת הסחר בנשק – שאלות ותשובות', LIRONSBLAWG, (8.4.2013), <https://goo.gl/k9MaV9>.

² ראה פירוט בדברי ההסבר להצעת חוק הפיקוח על ייצוא ביטחוני (תיקון – הגבלות על ייצוא ביטחוני לכוחות ביטחון שביצעו הפרות חמורות של זכויות אדם), התשע"ו-2016.

³ ראה למשל איילת שני, 'מסתירים מהציבור את תמיכת ישראל במשטרים אפלים בעולם', הארץ – חדשות, (14.7.2015), <http://www.haaretz.co.il/magazine/ayelet-shani/premium-1.2690112>.

⁴ כך עולה גם משורת פסקי דין של בית המשפט בנושא, אשר אסרו על חשיפת מידע בעניין למרות חוק חופש המידע. ראה למשל עע"מ 615/15 אורון נ' ראש אגף הפיקוח על ייצוא ביטחוני (פורסם בנבו, 11.04.2016).

ארגון רבני צהר

היהדות של כולנו

צהר לאתיקה

לענין איילה בתיה קרסל ז"ל

רחוב המלאכה 9

לוד 71520

טל. 0523286269

פקס. 08-9152280

office@tzohar.org.il

www.tzohar.org.il

ב. לצורך הצלחה במישור הדיפלומטי הבינלאומי ובשל מצבה המדיני המבודד, זקוקה מדינת ישראל לקשרים ולשיתופי פעולה גם עם מדינות בעלות משטר רודני.

ג. המשטרים האפלים ישיגו כלי נשק ממקורות אחרים, ואילו הכרעתה של מדינת ישראל שלא לייצא להם נשק, לא תציל חיי אדם ולא תמנע הפרת זכויות אדם.

תקפותם של נימוקים אלו נתונה במחלוקת אתית משמעותית.

3. תרומת היהדות לנושא

1.3. יחס כללי לשפיכות דמים

היהדות רואה בשמירה על חיי האדם שנברא בצלם אלוהים ובשמירה על קיום העולם והתפתחותו, ערכים עליונים. משום כך, האיסור לרצוח הוא מהאיסורים החמורים ביותר בתורה, הוא נקבע עוד לפני שניתנה התורה ומהווה חלק מעשרת הדיברות.⁵ בהמשך לכך, מעשי שפיכות דמים נתפסים כמטמאים את הארץ, ומנגד הנביאים מעלים על נס את חזון השלום העולמי.⁶ לצד האיסור על מעשי רצח, נתבעת גם החברה האנושית לדון רוצחים ולהענישם, כאשר חובה זו מוזכרת פעמים רבות בתנ"ך ובחז"ל.⁷ ברור אפוא שנקודת המוצא של הדיון היא התנגדות עקרונית להפצת נשק במקום שהוא עלול לשמש לפגיעה אסורה בחיי אדם.

2.3. איסור ייצוא נשק

חז"ל אסרו על מכירת נשק התקפי למי שיש לחשוש שישתמש בו כדי להרוג באופן לא מוצדק. האיסור חל גם על מכירת חומרי גלם החיוניים ליצירת הנשק, אך לא חל על כלים שיכולים לשמש לצורכי הגנה בלבד.⁸

3.3. שיקולים להקלה באיסור

בתלמוד הותר למכור נשק למדינה שמשמשת בו כדי להגן על יהודים.⁹ יש הסבורים כי מכאן שמותר למכור נשק למדינות אשר מדינת ישראל נמצאת אתן בקשרי ידידות.¹⁰ אחרים סבורים שניתן להתיר את המכירה רק כאשר המדינות הקונות יכולות להשיג את הנשק בדרך חלופית.¹¹ שיקול נוסף שעולה בהקשר זה הוא שהאיסור נאמר רק על מכירת יחידים, שבה הפן הכלכלי הוא העיקר, ולא על מכירה של מדינה, אשר מעורבים בה שיקולים נרחבים יותר – של ביטחון צבאי, מדיני וכלכלי.¹² ניתן להתווכח עם נימוקים אלה.¹³

⁵ ראה: בראשית ט, ה-ו; שמות כ, יג; משנה גיטין ד, ה.

⁶ על הטומאה שבשפיכות דמים ראה למשל במדבר לה, לד. על חזון השלום ראה ישעיהו ב, א-ג.

⁷ ראה: במדבר לה, לא-ל; דברים כא, א-ט; משנה תורה הלכות רוצח ב, ד-ה; שם ד, ח-ט.

⁸ עבודה זרה טו, ב-טז, א. הנימוקים המרכזיים לאיסור הם "שלא לעזור למשחיתים בדרך ההשחתה" (פירוש המשנה לרמב"ם על עבודה זרה א, ז); ובעיית הכשלת גוי או סיוע לגוי באיסור רציחה (ריטב"א עבודה זרה טז, א, ד"ה אמר וד"ה והאידינא).

⁹ שם טז, א.

¹⁰ שו"ת עשה לך רב א, טו; הרב יעקב אפשטיין, 'יצוא נשק', תחומין יא (תש"ן), עמ' 414 (וראה שם בהערה 9, את דברי העורך המציגים עמדה חולקת).

¹¹ שו"ת דברות אליהו ג, יג, וזאת על פי הדעה המקלה במחלוקת האם ישנו איסור למכור לגוי מוצרים שיסייעו לו בביצוע עברה כאשר הוא יכול להשיגם בדרך אחרת. ראה את המחלוקת בדברי הרמ"א יו"ד קנא, א, ובהרחבה במאמרו של הרב יהודה גרשוני, 'בעניין מכירת נשק לאומות העולם', ברקאי א (תשמ"ג).

¹² הרב אפשטיין (לעיל הערה 10), עמ' 417. להרחבה על מנעד הסכנות בשיקוליה של מדינה, ראה במאמרו של הרב יצחק ברט, 'גדרי פיקוח נפש ציבורי: הרש"ז אורבך, הר"ש ישראלי והר"ש גורן', תחומין כט (תשס"ט), עמ' 386. ראה גם: גיטין מה, א (שם, לדעה אחת, בשל חשש מדוחק כלכלי עתידי, אין מוציאים ממון רב על פדיון שבויים) ושו"ת חתם סופר חלק ה, סימן קעז, ד"ה ומ"ש, שמתייחס לשיקול זה כשיקול של פיקוח נפש.

ארגון רבני צהר
היהדות של כולנו

צהר לאתיקה
לעני איילה בתיה קרסל דל

רחוב המלאכה 9
לוד 71520
טל. 0523286269
פקס. 08-9152280

office@tzohar.org.il
www.tzohar.org.il

4.3. חילול השם

היהדות מייחסת חומרה רבה לעשיית פעולות שעלולות לגרום לזלזול בקב"ה ובתורתו ולמחשבה שהתורה או מייצגיה אינם מוסריים – אפילו כאשר פעולות אלו מותרות מצד הדין.¹⁴ תחולתו של איסור חילול השם רחבה יותר ככול שמדובר בדמות חשובה יותר אשר הציפיות ממנה גבוהות יותר, או כשמדובר בדמות המזוהה יותר עם התורה. על כן ניתן לומר שהאיסור חל בצורה משמעותית על מדינה.¹⁵

על פי זה ראוי להתחשב בנורמה הנוהגת בעולם בנושא ייצוא הנשק למדינות המפרות זכויות אדם. אמנם הפוסקים נחלקו מהו היקפו של האיסור במקרים שבהם הנורמה המקובלת בחברה החוקתית מתנגשת עם ערכים הלכתיים אחרים, כמו ערכי ביטחון המדינה שמצויים בנידון מכירת הנשק.¹⁶ בנוסף, בנושאים שאין לגביהם נורמה ברורה, לא ברור לחלוטין כיצד קובעים מהו הרף המוסרי הנדרש.¹⁷ לבסוף, פגיעה חמורה במדינת ישראל אף היא, לדעת רבים, חילול השם, כך ששוב אנו חוזרים לשאלת חיוניות הייצוא.¹⁸

4. מסקנות

בשל הערפל העובדתי ובשל מורכבות הסוגיה בלתי אפשרי לקבוע עמדה אתית מדויקת. עם זאת, נדרשת הבחנה בין מקרים לפי רמת המעורבות בהתרחשותם של עוול ופשעי מלחמה, לפי רמת הוודאות שמעשים כאלו אכן מתחוללים, ולאור חיוניות הצורך של המדינה ובהתאם לאלטרנטיבות האפשריות.

למעשה, נראה שנכון לפעול לאור העקרונות הבאים:

- א. מערכת השיקולים חייבת לכלול שיקולים אתיים. מבחינה מבנית, רצוי שהוועדה הבוחנת את בקשות האישור לייצוא נשק תכלול גם נציגים מתחום האתיקה, בעלי סיווג בטחוני הולם, שיהיו שותפים בהכרעות – באופן דומה לוועדות הלסינקי הרפואיות המאשרות ניסויים בבני אדם.
- ב. סיוע ישיר לגורמים רצחניים הוא פגם אתי שלא ניתן להצדיקו – בין כשמדובר במכירה ישירה, ובין כשמדובר בהדרכת כוחות השותפים בפשעי מלחמה.

¹³ ביחס לטיעון שניתן להשיג את הנשק בדרך חלופית, יש דעות המחמירות בדבר כאמור בהערה 7 ובנוסף, לא בכל מקרה הדבר נכון. בנוגע למדינה ישנו ספק עד כמה חיוני הייצוא למדינות אלו דווקא.

¹⁴ ראה: **משנה תורה** הלכות יסודי התורה ה, יא; הלכות תשובה א, ד; **אנציקלופדיה תלמודית** כרך טו, ערך 'חילול השם' בייחוד סעיף ו).

¹⁵ ראה בדברי הרמב"ם בהלכות יסודי התורה לעיל. ביחס למדינה ולמנהיגיה ראה לדוגמה: גיטין מו, א **ומשנה תורה** הלכות מלכים ו, ה (מוכנות לכבד את השבועה שנשבעו לגבעונים לכרות להם ברית על אף שהשבועה לא חלה); יבמות עט, א (נכונות להרוג את בני שאול, כנגד דין תורה!) כדי להפיס את דעת הגבעונים בשל רדיפותיו של שאול המלך), אם כי יש הסוברים שהייתה זו הוראת שעה (ראה דיון בנושא אצל הרב יובל שרלו, 'עקירת אות אחת מן התורה', בתוך: הרב אליעזר חיים שנוולד (עורך), **ספר הראל**, חספין תש"ס, עמ' 212–218).

¹⁶ כך למשל נחלקו **אגרות משה** והחלקת **יעקב** (ראה **שו"ת חלקת יעקב** אר"ח, לד; שם, אה"ע, יב; שם, טז) בשאלה האם להתחשב בחילול השם, בשני דיונים: הכנסת כלב נחיה לבית כנסת על אף שבבתי תפילה של גויים הדבר אסור ונחשב ביזוי של המקום המקודש; והפרייה מלאכותית לאישה נשואה שנתפסה אצל קתולים כמעין גילוי עריות. להרחבה ומקורות נוספים בעניין ראה במאמרו של יצחק הנשקה, 'דרכי הגויים כבסיס לשיקול הלכתי', **צהר** לד (תשס"ט).

¹⁷ ביחס למוסר המלחמה, יש שהדגישו שאין להתחשב בנורמה המוכרזת אלא בזו הנוהגת. עם זאת, ייתכן שבנושא חילול השם אין זה המדד, ואפשר שיש להתחשב בארגונים לא ממשלתיים שמתווים את הטון המוסרי. למקורות והתלבטות בנושא ראה במאמרו של הרב אברהם ישראל שריר, 'על קידוש השם במלחמת מצווה', **צהר** לא (תשס"ח), סעיפים ו–י.

¹⁸ ראה למשל בהערת העורך שבסוף מאמרו של הרב יצחק רונס, 'שאלות על מוסר מלחמה יהודי ואמנות בינלאומיות', **צהר** כט (תשס"ז).

ארגון רבני צהר
היהדות של כולנו

צהר לאתיקה

לעני איילה בתיה קרסל ד"ר

רחוב המלאכה 9
לוד 71520
טל. 0523286269
פקס. 08-9152280

office@tzohar.org.il
www.tzohar.org.il

ג. מדינת ישראל צריכה להיות שותפה במהלך עולמי לצמצום הסחר בנשק עם גורמים שאינם נאמנים לאמנות הבינלאומיות בתחום זה. כאמור, ישנם שיקולים מורכבים מאוד בהקשרים אלה, ולהם יש להוסיף את השיקול המוסרי-ערכי.